

Fra hvilken Tid skriver Hovedmassen af vore Brudstenskirker sig?

Af

J. B. Løffler.

Pastor, Dr. Jacob Helms har i sin Afhandling „Nørrejylland's Granitkirker“, der er knyttet som Indledning til F. Uldalls Beskrivelser af Kirkerne i Rødding Herred, søgt at imødegaa en af mig fremsat Udtalelse om, at det langt overvejende Flertal af Landets med Natursten byggede Kirker forlængst var rejst, da vi henimod Slutningen af den romanske Periode lærte Teglen at kjende, eller, som jeg senere og noget varsommere har formet det, at Hovedmassen af vore med Natursten opførte Kirker synes at maatte henføres til det 12te Aarhundredes anden og tredje Fjerdedel (Udsigt over Danmarks romanske Kirker S. 14 og 95). Naar Pastor Helms, hvis Agt det er at hævde, at den almindelige Anvendelse af Brudstenen bør føres længere ned i Tiden, tyder disse Udtalelser saaledes, at det er min Mening, at Naturstenen „i det hele“ har udspillet sin Rolle i vor kirkelige Bygningskunst fra Tiden før Udgangen af det 12te Aarhundrede (S. III, Anmærk. ***), da ligger dette, som det vil ses, aldeles ikke i mine Ord. Lad os f. Ex. sætte, at de tre Fjerdedele af vore Brudstenskirker vare

byggede før henimod 1170—Tiden fra hvilken det maa antages, at vort Kjendskab til Teglen skriver sig —, saa er det fuldt berettiget at sige, at Hovedmassen eller det langt overvejende Flertal var rejst, men ingenlunde, at Naturstenen ikke længer fandt nogen nævneværdig Anvendelse. At den af mig satte Tidsgrænse i det væsentlige er korrekt, derom synes at foreligge et ret vægtigt Vidnesbyrd i den Omstændighed, at Antallet af vore med Tegl byggede romanske Landsbykirker forholdsvis er saa forsvindende ringe, thi Grunden dertil kan i første Række kun søges i, at Trangen til Kirker i Hovedsagen var stillet, da Teglen blev kjendt. Med hvilken Iver man, hvor Lejlighed ret gaves, greb til det nye Byggemiddel, derpaa afgiver Kirken i Bjernede et fortrinligt Exempel. Bygningen, som tilhører Tiden før 1186, paabegyndte man med Kampestenskvadre, og af disse rejstes Kor og Absis, en betydelig Del af det runde Skib samt paa lidet nær de fire, store Søjler. Men saa pludseligt, uden ringeste Antydning af en Standsning i Arbejdet, ophøre Granitkvadrene, og man fortsætter med Tegl til Hovedmateriale, der endogsaa benyttes til det lille øverste Stykke af Søjlernes Skafter! Og da man, sikkert ligeledes før Udgangen af det 12te Aarhundrede, sætter Tvillingtaarnet paa Fjenneslevlille Kirke, saa tager man ikke det ringeste Hensyn til, at den Bygning, det gjælder om at smykke og give et anseligere Ydre, er opført med raa og kløvet Kamp, men rejser Taarnet af Tegl.

At imidlertid Naturstenen baade som den jordfundne Sten og som Brudstenen er bleven benyttet til Kirker samtidig med og efter, at Teglen havde funden Indpas hos os, have vi Beviser i Hænde for; men selv

om dette ikke var Tilfældet, saa maatte vi alligevel betragte det som givet, thi dels vilde det jo i og for sig være ufornuftigt at tro, at man i Almindelighed lige med Et slog Vrag paa Materialier, der fra Slægt til Slægt havde ydet god Tjeneste, og dels kom der undertiden en saare vigtig Faktor til at gjøre sig gjældende, en Faktor, som til alle Tider vil bibeholde sin Indflydelse, den nemlig, at det sine Steder var billigere at bygge med Naturstenen end med Teglen. I Stevns Herred, hvor Brudstenen fra den nære Klint den Dag i Dag af økonomiske Hensyn finder jævnlig Brug til Husbygning, kunne vi saaledes paavise Spidsbuen som oprindelig Vinduesafslutning i et Par Limstenskirker, og paa Øen Orø i Holbæk-Fjord træffe vi en Kirke af raa Kamp, hvor Vinduesbuen ligeledes er tilspidset. Denne sidste Oplysning, som jeg allerede har meddelt i mit ovenanførte Skrift, er fremsat som Exempel paa, hvorledes afsides Beliggenhed i Forbindelse med smaa pekuniære Vilkaar kan komme til at spille en betydningsfuld Rolle ved Valget af Byggemidlet, saaledes at de tidligst benyttede Stenarter fandt Anvendelse længe efter, at den letbehandlelige Tegl var bleven kjendt af vore Bygmestere (oaf. St. S. 14—15). Det er da ikke tiladeligt, naar Pastor Helms løsriver min Omtale af Orø Kirke fra den Forbindelse, hvori den forekommer, og benytter den som en indirekte Støtte for sin Formodning om, at blandt de jyske Granitkirker ere de af raa Kamp yngre end de af huggen. Saafremt det havde været almindeligt af økonomiske Hensyn at bruge f. Ex. den raa og kløvede Kamp som Hovedmateriale i Tiden efter ca. 1170, hvorpaa beror det da, at vi til Indfatninger om rundbuede Vinduer og Døre i Kirke-

bygninger af denne Stenart træffe Kamp, Limsten, Kildekalk, Faxekalk og Ahl, men saa at sige aldrig Tegl? Et Résumé af det her fremsatte vil altsaa i faa Ord komme til at lyde: Da Teglen i Løbet af det 12te Aarhundredes anden Halvdel bliver kjendt her hjemme, arbejder den sig i forholdsvis kort Tid frem til at blive vort Hovedbyggemiddel, men snart gammel Vane, snart de stedlige Forhold og snart — og ikke mindst — Penge-spørgsmaalet komme til at bevirke, at flere af de tidligere anvendte Stenarter ikke helt gaa af Brug. Her til kan saa endnu føjes, at praktiske og kunstneriske Hensyn samt individuel Smag selvfølgelig i Fortid som i Nutid have gjort deres Indflydelse gjældende ¹⁾).

Med særligt Henblik til de jydsk Kvaderstenskirkker af Kamp og udtalende, at den eneste sikkert daterede blandt dem, Gjellerup Kirke fra 1140, „ganske har Præget af at være en af Jyllands aller ældste“ (S. III, Sp. 2) ²⁾ — en Udtalelse, som Pastoren, hvad vi neden-

¹⁾ Det er med udelt Fornøjelse man ser, at Arkitekt M. Nyrop ved Opførelsen af det nye Raadhus i Kjøbenhavn i stor Mængde agter at benytte vor fortrinlige Limsten fra Stevns Klint, et Materiale, der i høj Grad fortjener at gjenoptages i i vor monumentale Bygningskunst.

²⁾ Indskriften, som indeholder Opførelsesaaret, findes paa Dækstenen over Kirkens søndre Portal og lyder: *Anno mcl incarnationis domini est hic fundata sub honore dei domus ista.* Til Fordel for sin Formodning om, at Bygningen hører til vore aller ældste Granitkirker, gætter Helms paa, at der i Ordet *hic* muligvis ligger „en med en vis Tilfredsstillelse tilføjet Hentydning til, at man i denne Henseende her var kommen forud for andre Steder i Landet“, men denne Gisning forekommer mig mildest talt at være meget søgt. *Hic* staar her paa selv samme Maade som i Indskriften fra Bjernede: *Ebbo filius Seclmonis et uxor eius Rachanild construxerunt hic ecclesiam, quam postea filius eius Suno erexit lapideam in onore dei et scē. Marie et scī. Laurenci.* — Naar Helms med

for skulle se, paa en for ham yderst uheldig Maade senere hen selv afkræfter —, er den nævnte Forfatter af den Mening, at et Tidsrum af én à to Menneskealdre er for ringe til i det at tænke sig Hovedmassen af disse Bygninger opført. Hertil kan i Almindelighed svares, at det angivne Aaremaal er et langt Spand af Tid, i hvilket megen Udvikling kan foregaa, og at vi ad historisk Vej aldeles intet vide om, med hvilken Kraft der er arbejdet — det enkelte Monument taler jo atter og atter om en ofte forbavsende Ihærdighed —, men ganske særligt skal det fremhæves, at et blot nogenledes fyldigt Kjendskab til den af vore kirkelige Gjenstande, der med forholdsvis faa Undtagelser hidrører fra den ældre Middelalder og som Regel maa antages for at være samtidig med den Bygning, hvori den forekommer, Døbefonten, oplyser os om, at større Grupper af vore Brudstenskirker ere rejste indenfor en stærkt begrænset Aarrække, idet nemlig den samme Døbefonts-Typ eller særlig karakteristiske Enkeltheder lade sig paavise i vidtstrakte Egne, medens vi dels slet ikke, dels ganske undtagelsesvis træffe den i andre. Da det er min Hensigt at behandle vore Monumenter af den nævnte Art i et særligt Arbejde, til hvilket jeg har et meget omfattende Materiale, skal jeg her indskrænke mig til eksempelvis at anføre følgende: Døbefonten, paa hvilken fire Dyrekroppe

Henblik til Gjellerup Stenen anfører, at der i en Afhandling af ham i Ny kirkehist. Saml. (II, 564) findes én Tegning af den og hos mig, i min Udsigt over vore romanske Kirker, „en anden senere“, da trænger denne Meddelelse af Hensyn til dem, der søge Oplysning om Stenens Udseende, til det Korrektiv, at H's Afbildning paa væsentlige Punkter er unøjagtig, medens min formentlig er saa omhyggelig, som man i Tegning kan gjengive den.

(Løver) udgaa fra to stærkt fremspringende Hoveder, findes i et betydeligt Antal af Midtjyllands Kirker. Den aftager stærkt nordefter fornemmelig holdende sig østover, og jeg fejler næppe, naar jeg angiver, at den nordligste forekommer i Hals Kirke (Kjær Herred)¹⁾. Om denne Typ, som Helms omtaler i Forbindelse med „vore kirkelige Mindesmærker fra Midten af 12te Aarhundrede“, oplyser han, at den findes i Gjellerup Kirke „paa dens vistnok med Kirken selv samtidige Døbefont“ (S. VII, Anmærk.¹⁾). Men naar Fonten med de fire Kroppe til de to Hoveder vistnok er oprindelig i Gjellerup, saa er den det jo vistnok ogsaa i alle de andre Kirker, og hvorfor da antage, at netop Gjellerup hører til de „aller ældste“? For Pastoren mener vel ikke, det gaar an at søge Udgangspunktet for nævnte Typ i Gjellerup? — Jeg skal endvidere oplyse om, at jeg paa et samlet Areal af ca. 8 □ Mils Størrelse blandt de derværende 25 Landsbykirker, af hvilke to have Fonter fra en nyere Tid, kan paapege en og samme Typ for de 15's Vedkommende, og yderligere denne Typ, om end mere spredt, i de omliggende Egne, samt at den forholdsvis sjældne Firkløver-Font forekommer 5 Gange i 9 til hverandre stødende Sogne, af hvis Kirker de to have Fonter fra Renaissancetiden og Begyndelsen af vort Aarhundrede.

Og det er jo ingenlunde blot fra den romanske Periode, at disse uafviselige, af Hr. Pastoren ikke raadspurgte Vidnesbyrd foreligge om, at meget omfattende Arbejder netop ere udførte indenfor et stærkt begrænset Aaremaal, at de Krav, som man i ét Sogn stillede til sin

¹⁾ Paa Sjællands Nordkyst i Fiskerlejet Hornbæk, hvis Kirke er opført i 1737, findes, morsomt nok, en romansk Døbefont af denne Typ, der utvivlsomt er kommen fra Jylland.

Kirke, hurtigt fandt Vej til de omliggende Egne. Se vi saaledes hen til de fra den yngre Middelalder hidrørende Tilbygninger ved vore Landsbykirker, i Særdeleshed Taarnene, da kan det ikke undgaa vor Opmærksomhed, at visse Arter af Blindingsdekoration i Gavlene jævnligt ere knyttede til bestemte Egne af Landet, og gaa vi til Renaissansetiden, fra hvilken jo kun saare faa Taarne skrive sig, da se vi f. Ex., at da Frederik d. II i 1588 har ladet Slingerup Kirkes Skib opføre af nyt og Taarnet fra den tidligere Kirke delvis ombygge, saa dukker der i de omliggende Egne Taarne frem med ganske lignende Gavlprydelser i Skjævinge, Ølsted, Krogstrup og maaske flere Steder. Med overvældende Klarhed træder det her paaviste os paa andet Omraade imøde i sidst nævnte Periode eller, stærkere begrænset, under Christian d. IV's Regjering, thi hvilken Masseproduktion har der ikke overalt her hjemme i hans Dage fundet Sted alene med Hensyn til rigt udstyret Billedskærerarbejde, Altertavler og Prædikestole! Saare fristende var det nærmere at komme ind paa disse Forhold, som atter og atter lade sig dokumentere med fyldige monumentale Vidnesbyrd, men jeg skal her, i Henhold til det meddelte, indskrænke mig til at hævde, at Alt peger hen paa, at Opførelsen af vore Kirker, de ved dem foretagne større Forandringer og Udsmykninger, samt Anskaffelsen af flere af de betydeligste yngre Inventariegjenstande som Regel ere skete i Løbet af forholdsvis kort Tid indenfor de forskjellige Landsdele ¹⁾.

¹⁾ Tanken ledes i denne Forbindelse uvilkaarligt hen paa Ovnene, som i vor Tid ere blevne opsatte saa godt som overalt i vore Kirker, thi Bekostningen af disse hidrører jo utvivlsomt ikke

I det Forhold, at Vinduerne i vore med Brudsten opførte Kirker ere meget smaa og saa godt som altid afsluttede med en Rundbue, ser Helms ingen Hindring for at antage, at en Del af disse Bygninger tilhører en noget senere Tid end det 12te Aarhundredes Slutning. Denne Antagelse staar, som ovenfor vist, ikke i Strid med det af mig fremsatte; men naar Pastoren til Støtte for den og for at komme bort fra det paafaldende i, at vi ikke have et større Antal Brudstenskirkker med spidsbuede Vinduer, udtaler, at Bibeholdelsen af Rundbuen bl. a. kan finde Forklaring deri, at den, især hvor Vinduets Overdel huggedes af én Stenblok, baade var den „naturligste og nemmeste“ (S. IV, Sp. 2), saa skal dertil ganske i Almindelighed bemærkes, at der for Arkæologen aldeles ikke vilde være noget unaturligt i at træffe Spidsbuen udhugget i én Sten, og at Nemheden — jeg forstaar derved Bekostningen (= Tiden) ved Forarbejdelsen — enten maatte komme til at stille sig ganske ens ved de to Bueformer eller, hvor Spidsbuen gjordes meget stejl, medføre en saa ringe Merudgift, at den blev aldeles forsvindende overfor hele Byggearbejdet, der jo særligt ved Granitkirkerne noksom røber, at Hensynet til hvad der var „nemt“ just ikke har spillet nogen fremtrædende Rolle. Man tænke blot paa Absis'erne, hvis enkelte Kvadre bleve krumhugne efter den fælles Radius! — At Rund-

derfra, at Befolkningen lige med Et er bleven greben af en saadan Kuldsværhed, at den virker forstyrrende paa Andagten, men fra, at naar man i det ene Sogn har faaet en saadan, saa gaar det ikke ret vel an at staa tilbage i det andet. Anskaffelsen af de smagløse, ofte ret kostbare Gravmonumenter paa Kirkegaardene peger i noget lignende Retning, idet Kjærlighed til den Afdødes Minde sikkert i mange Tilfælde ikke i første Række har været Drivfjeren til, at de rejstes.

buen med den romanske Periode ikke forsvinder fra Arkitekturen, trænger formentlig næppe til udførligere Omtale — jeg minder rént eksempelvis om, at Døren paa vor pynteligste lille Bygning fra den senere gotiske Tid, Biskop Oluf Mortensens Vaabenhus ved Roskilde Domkirke, er rundbuet —, medens det selvfølgelig vilde have en Del Interesse at erfare, hvorledes det forholder sig med den af Brunius i Skaanes Kunsthistorie fremsatte og af Helms i hans Afhandling optagne Meddelelse om, at Borrie Kirke i Nærheden af Ystad i Aaret 1319 blev opført som et Kapel „i den reneste Rundbuestil“. Jeg har forespurgt mig om denne Sag hos Sverigs Rigsantikvar, Dr. Hans Hildebrand, der samtidig med at erklære, at Kirken ifølge de foreliggende, af Brunius udførte Tegninger maa siges at være rént romansk, er lidet tilbøjelig til at tro, at den skriver sig fra en saa sen Tid som den angivne, og han tilføjer: „Jeg kjender ikke Indholdet af det Aktstykke, som Brunius citerer. Kan det ikke gjælde et Kapel, som er bygget i eller ved Borrie Kirke?“ ¹⁾ At Brunius' Meddelelser til Tider maa optages med nogen Varsomhed, er givet, og jeg skal her blot henlede Opmærksomheden paa hans Sammenblanding af de arkæologiske og historiske Forhold i Fjellinginge i Villads Herred med Flikinge i Torna Herred. — Hvad angaar Vinduernes ringe Størrelse, da mener Pastorén, at denne tildels ret vel kan forklares af Sikkerhedshensyn. Her i kan jeg til en vis Grad være enig; og jeg skal i saa Henseende meddele, at de fleste af Kirkerne i Stevns Herred kun have haft ét lille Vindue paa hver af Skibets Længdesider (Antallet er som Regel tre),

¹⁾ Jeg haaber til Sommer at faa Lejlighed til at gjøre mig bekendt med denne Bygning.

men i første Række maa jo dog det lille Vindue i den ældre Middelalders Kirke opfattes som en Stilejendommelighed. I de Tilbygninger, man rejste, og ved de Omdannelser, man foretog, i den senere gotiske Periode, en Tid, fra hvilken Kjøbstæder og Herregaarde tale om alt Andet end Følelse af Tryghed, anbragtes forholdsvis store spidsbuede Vinduer; det krævede nu i Almindelighed den kirkelige Bygningskunst paa den Tid ¹⁾.

Efter at have dvælet ved Vinduerne vender Helms, der ved sin Behandling af Æmnet ikke vil gaa ud fra et „almindeligt Skjøn“, men fordrer „bestemte Kjendsgjærninger“, sig til forskjellige arkitektoniske Enkeltheder for ogsaa ved Hjælp af dem at godtgjøre — hvad jeg jo forøvrigt intetsteds har bestridt —, at man har bygget med Kvadersten, efter at Teglen var bleven kjendt. Noget synderlig fyldigt og stærkt overbevisende Materiale venter Læseren sig paa Forhaand nu ikke her, idet Forfatteren strax udtaler, at „Spor“ i saa Henseende „ikke ganske mangle“ paa „enkelte“ af dem (S. V, Sp. 2). Først henleder Pastoren Opmærksomheden paa Ribe Domkirkes vestre Portal, der er rundbuet og bygget af Kamp, og udtaler efter visse Enkeltheder det Skjøn, at den ikke kan henføres til en tidligere Tid end „noget“ ind i det 13de Aarhundrede. Derefter anstilles en Sammenligning mellem Gjellerup Kirke, som Helms jo hen-

¹⁾ Jeg benytter her Lejligheden til at bemærke, at vore Landsbykirkers Taarne efter min Opfattelse, der støtter sig paa Iagttagelser, som jeg andetsteds vil komme ind paa, først og fremmest ere opførte som sikre Udkigspunkter. Kjøbstæderne og Adelsgaardene havde Volde, Palissadeværk og Grave til Beskyttelse, men for Landsbyen hed det i Ufredstider fornemmelig kun: Se dig godt for, at du i det mindste kan skaffe en Del af dit Gods til Side, før Fjenden er i Gaarden.

regner til de aller ældste, og den nord for Silkeborg liggende Grønbæk Kirke, som antages for at være betydelig yngre; men Motiveringen af denne Antagelse løber kun ud i, at der paa sidst nævnte Sted møder En „ligesom et Pust“ fra en senere Tid, og at vi ikke kunne „værge os for det Indtryk“, at Bygmesteren har været ikke „helt ukjendt“ med tidlig-gotisk Arkitektur. Døbefontens Firkløverform her beviser intet, da vi kunne paavise denne Form i ældgamle romanske Kirker. Naar Pastor Helms ved Omtalen af Lime Kirke (Rødning H.) skriver, „at vist næppe nogen anden af vore Kirkebygninger indeholder noget, der mere slaaende minder os om gammel Træbygningskunst“ (S. VII, Sp. 2) end det, vi se paa denne Kirkes Kor, da skal jeg i Forbigaaende bemærke, at dette kun røber, at han ikke har gjort sig bekjendt med min for Kirkeministeriet i „Sjællands Stiftslandsbykirker“¹⁾ meddelte Afhandling om St. Jørgensbjerg Kirke i Roskilde, hvor Trækirkens Konstruktion er saa nær gjengivet, at dens runde Hjørnestolper findes efterlignede i Sten saavel paa Skibet som paa Koret, samt at der blandt Lime Kirkes arkitektoniske Enkeltheder ikke findes en eneste, der kommer Træskærererkunsten saa nær

¹⁾ Helms har i sin Afhandling citeret dette Arbejde: „Sjællands Stiftslandsbykirker ved Clemmensen og Løffler“. Denne Maade at citere paa maa jeg afvise som ikke passende, da Værkets første Titelblad angiver, at Kirkerne m. m. ere „undersøgte og beskrevne“ af mig, og Indholdet af det andet Titelblad (S. V) lyder: „Sjællands Stiftslandsbykirker. Text af J. B. Løffler.“ Alle Afhandlingerne skyldes altsaa mig, og af Tavlerne har jeg udført den ene Halvdel. Arkitekt Clemmensen den anden. Et literært Arbejde anføres jo altid efter Forfatteren af Texten, uafset om denne ledsages af Plancher eller ej. Gjorde man ikke det, saa maatte man jo uvægerligen — og med større Ret, da mine Afhandlinger spænde over mere vidtstrakte Felter — citere: „Ribe Domkirke ved Heinr. Hansen og Jacob Helms“.

som den af mig i „Danmarks romanske Kirkebygninger“ omtalte og afbildede Karmsten fra Thorslevs Kirke. Yderligere skal jeg med Hensyn til Pastorens Aldersangivelser tilføje, at naar han i de smaa, halvrunde Legemer, som udgaa fra nogle af Rundbuerne i Blindingerne paa Grinderslev Klosterkirkes Absis, ser „et let kjendeligt og meget karakteristisk Træk af den sent romanske eller Overgangsstilen“, da har jeg forlængst — med Henvisning til Grinderslev — henledet Opmærksomheden paa, at et lignende lille Legeme forekommer paa en Sten fra en Frise, der har prydet Koret paa Kirken i Thorslunde, en gammel-romansk, med Kildkalk opført Bygning (Sjæll. Stiftslandsbykirker S. 26 og Tavle 33 Fig. E)¹⁾. Endnu skal jeg her med et Par Ord omtale Bur Kirke mellem Holstebro og Vem, med Hensyn til hvilken Helms opkaster det Spørgsmaal, hvorvidt vi i den „Egenhed“, at Koret har „samme Brede og Højde som Skibet“, have noget, der peger hen paa det 13de Aarhundrede (S. IX, Anmærk. †††). For mig staar det som utvivlsomt, at Forfatteren overfør denne paa sin Vis interessante lille Bygning har gjort sig skyldig i en betydelig Misforstaaelse, idet den nuværende Kirke i Bur kun kan opfattes som Rester — Absis samt et delvis ombygget, mod Vest forlænget Kor — af en forholdsvis meget anselig romansk Bygning, en Opfattelse, som finder Støtte i en lokal Tradition, der véd at fortælle om et „Kloster“ paa dette Sted.

¹⁾ Jvfr. V. Koch: Sallinglands Kirker S. 2, Sp. 2, S. 5, Sp. 2 og S. 6, Sp. 1. Forfatteren af nævnte Værk er i det hele tilbøjelig til med mig at hævde, at Helms rykker Grænsen for den almindelige Brug af de naturlige Stenarter i vor kirkelige Bygningskunst for langt ned i Tiden.

I Slutningen af sin Afhandling har Helms som et historisk Vidnesbyrd om, at man langt ned i Middelalderen lod sig nøje med en Kirke af Træ selv ved et anseligt Kloster, fremdraget Forholdene fra Eskilsø og Æbelholt; men Maaden, paa hvilken han har benyttet — eller rettere ikke benyttet — det foreliggende saavel arkæologiske som historiske Materiale, er i fler end én Henseende ret forbavsende. For det første omtaler Pastoren ikke med en Stavelse, at der paa Eskilsø i Roskilde-Fjord — Stedet, hvortil den franske Kannik Vilhelm paa Biskop Absalons Opfordring kom i 1162 og forblev som Abbed i godt en halv Snes Aar — den Dag i Dag findes Ruiner af en med Sten opført Kirke. Bygningen, der er bleven rejst med raa og raat tildannet Kamp til Hovedmateriale, mellem hvilket i det Indre en Del Kvadre af Kildekalk har fundet Anvendelse, havde en Længde paa ialt ca. 38 Al., og i Øst sluttede dens Kor med en halvrund Absis. Denne Bygning har jo sikkert allerede staaet, da Vilhelm kom til Stedet. I de nærmeste Aar før 1177¹⁾ flyttes Klostret fra Eskilsø, bl. a. fordi den var udsat for Oversvømmelse, til Æbelholt mellem Hillerød og Arre Sø, og Absalon, Stiftelsens trofaste Ven, opfordrer Sognefolket i Lyngø og Helsingø til at kjøre Sten til Kirkens Fundamenter, inden de begyndte Pløjningen af deres Marker. Ej heller dette omtaler Helms med et eneste Ord, men siger kun, idet han i en Anmærkning og uden nogensomhelst Kommentar henviser til vedkommende Sted i Script. rer. Dan. (VI, 37): „Og særligt hvad Anlæggelsen af denne hans nye Klosters

¹⁾ Med Sikkerhed vide vi kun, at Flytningen foretoges, før Absalon blev udnævnt til Ærkebiskop. Suhm sætter Aaret til 1175.

Kirke angaar, vides det udtrykkeligt, at han er bleven støttet med Hensyn dertil af sin mægtige Ven Biskop Absalon*. Naar vi nu ikke desto mindre erfare, at Klosterkirken i Æbelholt ved Vilhelms Død (1203) var af Træ, og at Koret til en anseligere Stenkirke blev indviet i 1210, saaledes at altsaa Paabegyndelsen af denne Bygning maa være sket omtrent umiddelbart efter, at den følgende Abbed, Rikard, var bleven udnævnt, da taler saare meget højlydt for, at vi staa overfor ganske særegne Forhold, og at vi vel nærmest i Vilhelms stærkt udviklede økonomiske Tilbøjeligheder maa søge Grunden til Bibeholdelsen af en sikkert som midlertidig opført Trækirke; men i ethvert Tilfælde kunne vi efter det foreliggende aldeles ikke benytte hele denne Sag som et af „historiske Kjendsgjæringer“ støttet Vidnesbyrd om, hvor sént ned i Tiden Træet sine Steder blev fortrængt af Stenen som Byggemiddel. Det er altid uheldigt i et Arbejde at have overset visse betydningsfulde Forhold, men særligt dér, hvor disse træde hæmmende op overfor Paastande, man søger at forfægte.

Pastor Helms' Afhandling indbyder paa langt flere Punkter end de her paatalte til Kritik — Arkitekt V. Koch har i „Sallinglands Kirker“ allerede paapeget ikke faa ganske uholdbare Udtalelser —, men jeg tror ved nærværende Indlæg i Korthed at have fremdraget de for mig betydeligste. Hvad det for Pastoren i første Række maatte have kommet an paa, var det, at paa- vise nogle, ja blot enkelte, af Natursten rejste Landsbykirker fra den ældre Middelalder med gjennemførte og klart fremtrædende gotiske Enkeltheder, og det har han

ikke været i Stand til¹⁾. Men selv om han havde kunnet det, saa havde han jo alligevel ikke ført noget Bevis imod, at Hovedmassen af vore Brudstenskirker maa antages at have staaet, da vi i det 12te Aarhundredes anden Halvdel lærte Teglen at kjende.

Decbr. 1894.

¹⁾ Jeg tænker her altsaa ikke saa meget paa et Vindue, en Dør eller en Korbue med Spidsbuen til Afslutning — Spidsbuen kan paavises her hjemme før Udgangen af det 12te Aarhundrede —, men paa saadanne Former som Kapitæler, ornamentale Dekorationer og Ledføjninger, der bære Gotikens Stempel. Af den mindre kyndige iagttager kan en spidsbuet Korbue undertiden opfattes som oprindelig Form uden i Virkeligheden at være det. I Løbet af den yngre Middelalder skete det nemlig ofte, at man brød den nævnte Bueaabning større og da ikke blot afsluttede den med en Spidsbue, men undertiden tillige indsatte de oprindelige Kragbaand i Centrumshøjden.